

Håndbok i miljøstyring

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	4
1.1 Hensikt	4
1.2 Omfang	4
1.3 Definisjon miljø	4
1.4 Avgrensninger	5
1.4.1 Grensesnitt mot sikkerhet	5
1.4.2 Grensesnitt mot arbeidsmiljø (HMS)	5
1.5 Forankring i felles styringssystem	5
1.5.1 Proessorientering	5
1.5.2 Kvalitetshjulet	5
1.5.3 Felles styrende dokumenter	6
2. Overordnet styring av miljøarbeidet	7
2.1 Organisasjon	7
2.2 Fordeling av oppgaver, ansvar og myndighet	7
2.2.1 Øverste ledelse (Jernbaneledelsen)	7
2.2.2 Strategisk stab (miljø)	7
2.2.3 Eier av miljøstyringssystemet	8
2.2.4 Ledelsens representant for miljø og energi	8
2.2.5 Operativ miljøleder	8
2.2.6 Linjeleders miljøansvar	8
2.2.7 Prosjekteiers miljøansvar	9
2.2.8 Prosjektleders miljøansvar	10
2.2.9 Miljøansvarlig i prosjektets miljøansvar	10
2.2.10 Medarbeideres miljøansvar	10
3. Planlegging	11
3.1 Årshjul miljø	11

3.2 Overordnede føringer	12
3.2.1 Miljø- og energipolitikk	12
3.2.2 Miljømål og strategier	12
3.3 Miljøkartlegging	12
3.3.1 Miljølovkrav	13
3.3.2 Miljørisikovurdering.....	13
3.3.3 Miljø- og energiaspekter	14
3.4 Miljøtiltak i ordinær kjernevirksomhet.....	15
3.5 Miljøtiltak i (utbyggings)prosjekter og -tiltak.....	15
3.5.1 Plan- og utredningsprogram.....	15
3.5.2 Miljøprogram og miljøoppfølgingsplan (MOP).....	15
3.5.3 Prosjektbestilling	16
4. Utføring (Iverksetting og drift).....	17
4.1 Kompetanse og opplæring.....	17
4.2 Kommunikasjon	17
4.2.1 Intern miljøkommunikasjon.....	17
4.2.2 Ekstern miljøkommunikasjon	18
4.2.3 Plikt til miljøinformasjon.....	18
4.2.4 Eksterne miljøhenvendelser	18
4.3 Dokumentasjon	18
4.4 Driftskontroll (driftsinstrukser)	18
4.5 Miljøregistreringer.....	19
4.6 Beredskap	19
5. Oppfølging og kontroll	21
5.1 Overvåkning og måling.....	21
5.1.1 Miljøprestasjon	21
5.1.2 Nøkkelegenskaper for energi.....	21
5.2 Samsvarsvurdering.....	21
5.3 Avvikshåndtering	22
5.4 Revisjoner	22
5.4.1 Interne revisjoner.....	22

5.4.2 Eksterne revisjoner.....	22
5.4.3 Rapportering og oppfølging.....	22
5.5 Miljørapportering.....	22
5.6 Ledelsens gjennomgåelse.....	23
6. Kontinuerlig forbedring (korrigerende og forebyggende).....	23
7. Referanser	24
7.1 Sentrale lovkrav	24
7.2 Interne krav	24
8. Vedlegg	24
8.1 Standarder.....	24
8.2 Anbefalte veiledninger	24
Revisjonsoversikt.....	24

1. Innledning

1.1 Hensikt

Håndbok i miljøstyring beskriver miljø- og energistyring i Jernbaneverket. Håndboken beskriver hvordan Jernbaneverket svarer ut interne og eksterne krav vedr. ytre miljø og energi, og hvor i Jernbaneverkets styringssystem kravene er beskrevet.

Håndboken skal bidra til at Jernbaneverket ivaretar kravene i internkontrollforskriften, og følger - så lang det vurderes som hensiktsmessig - kravene i miljø- og energistyringsstandardene ISO 14001:2004 og 50001:2011.

1.2 Omfang

Denne håndboken er del av Jernbaneverkets styringssystem, og gjelder for alle personer som arbeider i og for Jernbaneverket, inkludert innleide ressurser.

Denne håndboken angir **ikke** konkrete, operative miljøkrav. Disse stilles som instruksjoner og veiledninger (anbefalt praksis) knyttet til denne håndbok og de respektive kjerneprosesser.

1.3 Definisjon miljø

Ytre miljø¹ (heretter kalt miljø) er definert i ISO 14001 som "omgivelsene for en organisasjons virksomhet, inklusive luft, vann, jord, naturressurser, planteliv, dyreliv, mennesker, og deres innbyrdes forbindelse". Utslipp til luft, jord, vann og grunn og forbruk av materialer, ressurser og energi er relevante miljøforhold. Energi er definert i ISO 50001 som "elektrisitet, brensel, damp, varme, trykkluft og andre likende medier".

I praksis definerer Jernbaneverket miljø som de forhold som reguleres av miljømyndighetene, og som er del av miljøregelverket (se under). Internkontrollforskriftens krav til systematisk HMS-arbeid er særlig førende.

Følgende lover med tilhørende forskrifter er særlig relevante for Jernbaneverkets miljøarbeid:

- Forurensningsloven
- Produktkontrollloven
- Naturmangfoldloven
- Plan- og bygningsloven
- Miljøinformasjonsloven
- Kulturminneloven
- Folkehelseloven (kap. 3 om miljørettet helsevern)
- Lov om offentlige anskaffelser
- Brann- og eksplosjonsvernloven

¹ Begrepet ytre miljø benyttes der det er behov for å presisere skillet mellom (ytre) miljø og arbeidsmiljø

Forbruk av energi er en del av miljøbegrepet. I denne håndbok skilles derfor kun på energi og miljø når det angis ulike krav til energi- og miljøarbeidet. Oppfølging av teknisk regelverk mht. energi er ikke del av miljøarbeidet, men innvirker på miljøprestasjonen "energiytelse".

1.4 Avgrensninger

Universell utforming (tilgjengelighet for alle), samfunnsansvar/etikk, klimatilpasning, geodata og arkitektur/landskapsuttrykk dekkes ikke av denne håndboken, da disse områdene er beskrevet i andre prosesser eller ikke er del av (Jernbaneverkets) definisjon av miljøbegrepet.

1.4.1 Grensesnitt mot sikkerhet

Jernbaneverkets sikkerhetshåndbok (STY-600865) definerer sikkerhet i henhold til sikkerhetsforskriften, og gjelder for ytre miljø innenfor dette omfanget. Sikkerhetshåndboken dekker risikostyring og beredskap for ytre miljø når det gjelder hendelser i og ved Jernbaneverkets infrastruktur. Andre typer miljørisiki må håndteres i henhold til kravene i denne håndboken.

1.4.2 Grensesnitt mot arbeidsmiljø (HMS)

Jernbaneverkets Håndbok for HMS (STY-601488) definerer «M» (miljø) som arbeidsmiljø. Det skal ikke være kravkonflikter mellom HMS-håndboken og denne håndboken. Det er imidlertid enkelte instruksjoner som berører både arbeidsmiljøets sikkerhet og ytre miljø sikkerhet. I disse tilfellene er instruksene knyttet opp til begge håndbøkene.

1.5 Forankring i felles styringssystem

Jernbaneverkets felles styringssystem gir oversikt over styrende dokumenter i virksomheten. Styringssystemet er etablert ut i fra gjeldende standarder for kvalitetsarbeid (ISO 9000-serien).

1.5.1 Proessorientering

Jernbaneverkets styringssystem er basert på prosessstankegang. Miljøarbeid er ingen egen prosess, men er integrert i arbeidsprosessene som er beskrevet i det felles styringssystemet.

I praksis betyr dette at styrende (miljø)dokumenter skal tilknyttes de prosessene/aktivitetene som de gjelder for, selv om de er stilt som miljøkrav i henhold til denne håndbok.

1.5.2 Kvalitetshjulet

Prinsippet om kontinuerlig forbedring er grunnleggende i kvalitetsarbeid. Metodikken i ISO 9000-serien bygger på kvalitetshjulet, også kalt "PUKK-hjulet" (planlegg, utfør, kontrollér, korrigér). Jernbaneverket følger denne fremgangsmåten, som skal sikre systematisk og kontinuerlig forbedring i tråd med interkontrollforskriften og miljøstyringsstandardene.

1.5.3 Felles styrende dokumenter

Jernbaneverkets styringsystem inneholder felles rutiner for kvalitetsarbeidet (med referanse til "PUKK-hjulet") som også benyttes i det systematiske miljøarbeidet:

Jernbaneledelsens overordnede føringer (mål og strategier) finnes i Jernbaneverkets prosesskart ("Styringssystemet" på Banenettet) under prosessen "Styringsmodellen".

Planlegging beskrives i prosessen "Virksomhetsplanlegging", og er relevant for planlegging av miljøarbeidet inkludert strategier og investeringer. **Kontrollerende funksjoner** er beskrevet i prosessen "Oppfølging og rapportering", som angir rutiner for oppfølging, revisjon, evaluering og ledelsens gjennomgåelse. **Korrigering** beskrives i prosessen "Kontinuerlig forbedring" som omhandler systemer for avvikshåndtering og forbedringsarbeid.

Miljøkrav til operativt arbeid, eller **utførelse (iverksetting og drift)**, stilles primært under "Hovedprosesser", men også i "Støtteprosesser" som f.eks. for forsyning og kompetansestyring.

2. Overordnet styring av miljøarbeidet

2.1 Organisasjon

Internkontrollforskriften og ISO 14001/50001 krever at “virksomhetens organisasjon, herunder fordeling av ansvar, oppgaver og myndighet for miljøarbeidet” skal beskrives skriftlig.

Jernbaneverkets organisasjonskart finnes under “Styringssystemet” på Banenettet.

Alle ansatte som innehar særskilt ansvar innen oppfølging av miljø, skal ha dette angitt i sin stillingsbeskrivelse.

2.2 Fordeling av oppgaver, ansvar og myndighet

Nedenfor er ulike typer roller med dertil ansvar og myndighet definert i tråd med internkontrollforskriften og ISO 14001. Ressursbruk og organisering av de respektive rollene skal tilpasses organisasjon og behov.

2.2.1 Øverste ledelse (Jernbaneledelsen)

Jernbanedirektøren har det overordnede ansvar for å sikre oppfyllelse mål og myndighetskrav innen miljø. Jernbanedirektøren følger opp miljøansvaret gjennom rapporteringer linjevei, og gjennom ledelsens årlige gjennomgåelse for ytre miljø.

Øverste ledelse skal:

- *Vedta miljøpolitikk, miljømål, strategier og handlingsplaner (=overordnede føringer)*
- *Periodisk følge opp Jernbaneverkets miljøprestasjon og energiytelse linjevei*
- *Minst en gang i året gjennomføre “ledelsens gjennomgåelse” for ytre miljø og energi*
- *Sikre at det avsettes tilstrekkelige ressurser til miljøarbeidet i organisasjonen*

2.2.2 Strategisk stab (miljø)

Strategisk stab (miljø) er, på vegne av jernbaneledelsen, ansvarlig for det strategiske miljøarbeidet i Jernbaneverket.

Strategisk stab (miljø) skal:

- *Bistå øverste ledelse i utforming av overordnede føringer, og sikre at disse er i tråd med gjeldende miljø- og samferdselspolitiske føringer*
- *Utarbeide strategier og tiltak for oppfyllelse av Jernbaneverkets energi- og miljømål*
- *Gi premisser for miljøvalg og –metoder i Jernbaneverkets ulike virksomhetsprosesser*
- *Initiere og koordinere miljøhensyn i langsiktige planer og utredninger, herunder FoU*
- *Sikre samarbeid og dialog med relevante samarbeidspartnere og myndigheter*
- *Innhente miljøstatistikk og miljøinformasjon for bruk i tertialrapporter, årsrapport og*

Jernbaneverkets årlige miljørapport

- *Koordinere miljøarbeidet i strategiske staber og være jernbaneledelsens kontaktpunkt mot divisjonene*
- *Kommunisere internt og eksternt om Jernbaneverkets miljøarbeid og miljøprestasjon*
- *Planlegge og gjennomføre miljørevisjoner og verifikasjoner*

2.2.3 Eier av miljøstyringssystemet

Eier av miljøstyringssystemet skal:

- *Sikre at miljøstyringssystemet er etablert, vedlikeholdt og iverksatt i tråd med overordnede føringer*
- *Sikre at eksisterende og nye miljøkrav er tilstrekkelig implementert i felles styringssystem og kommunisert i organisasjonen*

2.2.4 Ledelsens representant for miljø og energi

ISO 14001/50001 krever at organisasjonens øverste ledelse skal utpeke ledelsens representant som, uavhengig av annet ansvar, har tilstrekkelig kompetanse, ansvar og myndighet til å sikre at miljø- og energistyringssystemet fungerer tilfredsstillende i henhold til angitte krav. Ansvarer innebærer bl.a. rapportering av status i miljøarbeidet (miljøprestasjon og energiytelse) til øverste ledelse.

Jernbaneledelsen har utpekt leder av strategisk stab (miljø) til å ivareta rollen som jernbaneledelsens representant for miljø og energi.

Jernbaneverkets ledelsens representant for ytre miljø skal:

- *Årlig gjennomføre trendanalyse av miljøstatus og måloppnåelse*
- *Rapportere til jernbaneledelsen og foreslå forbedringstiltak*

For området energi innebærer rollen videre:

- *Sikre at planlegging av energiledelsesaktivitetene er utformet for å støtte organisasjonens energipolitikk*
- *Definere og kommunisere ansvar og myndighet for å tilrettelegge for effektiv energiledelse*
- *Fremme bevissthet om energipolitikk og energimål på alle nivåer i organisasjonen*

2.2.5 Linjeleders miljøansvar

Miljøarbeid er linjeansvar. Alle enheter har et selvstendig ansvar for å ivareta ytre miljø sikkerhet og internkontroll innenfor sitt område.

Operativt arbeid med miljø skal gjennomføres og følges opp linjevei.

Linjeleder skal:

- Sikre risikostyring ift. ytre miljø (risikovurdering, tiltak og beredskap) for egen enhet
- Sikre at handlingsplaner for egen enhet følger felles miljødeltmål og miljøhandlingsplaner
- Implementere miljøkrav i enhetens arbeidsrutiner i tråd med denne håndboken
- Følge opp handlingsplaner og rapportere måloppnåelse og nøkkeltall linjevei
- Sikre at miljøkrav er kjent i egen enhet og at de etterleves
- Fastsette roller, ansvar og myndighet i miljøarbeidet
- Sikre at medarbeidere, og især dem som har «særskilt ansvar innen oppfølging av miljø», har tilstrekkelig opplæring og ressurser til å ivareta miljøkrav
- Sikre medarbeidernes medvirkning slik at samlet kunnskap og erfaring utnyttes
- Sikre at det gjennomføres tilstrekkelig internkontroll av operativ drift
- Sikre at enheten leverer og kvalitetssikrer etterspurt miljøstatistikk og miljøinformasjon for bruk i tertialrapportering, årsrapportering og Jernbaneverkets årlige miljørapport
- Sikre at interessenter og berørte parter får tilstrekkelig miljøinformasjon

2.2.6 Operativ miljøleder

Divisjonene har ulik organisering med hensyn til koordinering av miljø og HMS-arbeidet.

Divisjonene skal utpeke en miljøleder som er ansvarlig for punktene nedenfor for sin divisjon. Ressursbruk for rollen "miljøleder" skal tilpasses divisjonens behov.

Operative miljøleder skal:

- Bistå linje/prosjektledere i ivaretagelse av deres miljøansvar og utøvelse av internkontroll
- Koordinere miljøarbeidet i divisjonen og være divisjonens kontaktpunkt mot strategisk stab
- Bistå strategisk stab i utarbeidelse av operativt styrende dokumenter
- Bistå i miljøprosjekter relevant for divisjonene, herunder utredninger og FoU
- Koordinere innhenting av påkrevet miljøstatistikk og miljøinformasjon for bruk i tertialrapporter, årsrapport, Jernbaneverkets årlige miljørapport og transportplaner
- Gi innspill til temaer for, og bistå i gjennomføring av, intern revisjon og verifikasjon på oppdrag fra strategiske og/eller operative staber
- Bistå i ledelsens gjennomgåelse ytre miljø i divisjonen

2.2.7 Prosjekteiers miljøansvar

Prosjekteier har overordnet ansvar for prosjektet og er ansvarlig for å sikre at Jernbaneverkets miljøkrav videreføres til utførende (rådgivere og entreprenører) gjennom prosjektbestillingen.

Prosjekteiere skal:

- Implementere miljøkrav, inkludert metodikk og innhold, i prosjektbestillingen i tråd med overordnede føringer innen miljø
- Sikre at det i prosjektet avsettes tilstrekkelige ressurser til å etterleve miljøkravene
- Følge opp at miljøkravene etterleves i prosjektutførelsen

- Sikre at miljøkravene og miljøinformasjon fra prosjektet videreføres til driftsorganisasjon

2.2.8 Prosjektleders miljøansvar

Prosjektleder i prosjekter er øverste ansvarlig for miljø i prosjektet. Prosjektleder har således tilsvarende ansvar som linjeleder, men avgrenset til prosjektet.

Prosjektledere skal:

- Etablere og vedlikeholde et prosjektstyringssystem som inkluderer gjeldende miljøkrav
- Avsette tilstrekkelige ressurser til å etterleve miljøkravene, herunder utpeke miljøansvarlig
- Utføre miljøoppgaver i henhold til prosjektbestilling
- På selvstendig grunnlag sikre god internkontroll og etterlevelse av miljøregelverket

2.2.9 Miljøansvarlig i prosjektets miljøansvar

For hvert prosjekt skal det utpekes en miljøansvarlig (miljøleder, HMS- eller miljøkoordinator), som skal følge opp miljøarbeidet i prosjektet. Denne har tilsvarende ansvar som operativ stab (miljø), men avgrenset til prosjektet.

Ressursbruk for rollen "miljøansvarlig i prosjekt" skal tilpasses prosjektets behov.

2.2.10 Medarbeideres miljøansvar

Alle medarbeidere har et selvstendig ansvar for at miljøkrav følges.

Medarbeidere skal:

- Følge angitte instruksjoner innen miljø
- Medvirke til kontinuerlig forbedring og bistå i å finne praktiske miljøløsninger
- Bistå i å sikre god kvalitet i miljøstatistikk og miljøinformasjon
- Melde fra i Synergi ved miljøhendelser, brudd på krav, eller dersom det er behov for endringer i styrende dokumenter
- Varsle ledelsen iht. gjeldende varslingsrutiner ved alvorlige tilfeller av brudd på krav (miljøkriminalitet) eller andre kritikkverdige forhold

3. Planlegging

Planlegging av miljøarbeidet i Jernbaneverket skal følge prosessen "Virksomhetsplanlegging".

3.1 Årshjul miljø

Jernbaneverkets årshjul for virksomhetsplanlegging viser aktiviteter i løpet av året, og angir føringer for planlegging, oppfølging og rapportering. Tabellen nedenfor viser i viktige milepæler og rapporteringer vedrørende Jernbaneverkets miljøarbeid.

Det gjøres oppmerksom på at tidsangivelsene er omtrentlige.

Måned	Type aktivitet
Januar	Årsrapportering (3. tertialrapportering)
Februar	Rapportering til Jernbanetilsynet
Mars	
April	Divisjonsledelsens gjennomgåelse ytre miljø
Mai	1. Tertialrapportering Budsjettarbeid: Miljørapportering for siste år
Juni	Miljørapportering Jernbaneledelsens gjennomgåelse ytre miljø
Juli	Budsjettarbeid: Miljøplanlegging for neste år
August	Frist for innmelding til plan –og utredningsprogrammet
September	2. Tertialrapportering Revisjonsplanlegging
Oktober	Valg av revisjonstema
November	
Desember	

3.2 Overordnede føringer

3.2.1 Miljø- og energipolitikk

I Jernbaneverkets overordnede føringer "Virksomhetsstyring i Jernbaneverket" er det nedfelt en overordnet sikkerhetspolitikk for Jernbaneverket.

Jernbaneverkets miljø- og energipolitikk bygger opp under sikkerhetspolitikken og utdyper retningen i miljøarbeidet:

- Jernbaneverket skal ha en tydelig og kommunisert miljøorganisasjon, og skal avsette tilstrekkelige ressurser til å ivareta miljø- og energieffektiviseringsoppgaver, sikre måloppnåelse og utøve god internkontroll.
- Jernbaneverket skal etterleve lovpålagte miljøkrav samt bidra aktivt til å oppfylle pålagt sektoransvar og myndigheters forventninger innen energi og miljø.
- Jernbaneverket skal arbeide kontinuerlig og systematisk for å redusere og forebygge miljøpåvirkninger fra egen virksomhet, samt å optimalisere energiutnyttelsen.
- Jernbaneverket skal utvikle og ta i bruk metoder som sikrer miljø- og energieffektive valg i våre arbeidsprosesser.
- Jernbaneverket skal dokumentere og synliggjøre jernbanens samfunnsmessige betydning og miljøfortrinn.
- Jernbaneverket skal etterleve våre verdier i miljøarbeidet, inkludert å ivareta åpenhet i forhold til miljøspørsmål, være engasjert i offentlig debatt om transport og miljø og være en profesjonell samarbeidspartner innen miljøspørsmål.

Jernbaneverkets miljø- og energipolitikk skal være kommunisert til alle som arbeider for eller på vegne av organisasjonen, og skal være tilgjengelig for allmennheten.

3.2.2 Miljømål og strategier

Internkontrollforskriften og ISO 14001/50001 krever at virksomheten skal utarbeide skriftlige mål for forbedringsarbeid innen ytre miljø.

Premissene for Jernbaneverkets miljømål fremgår av prioriteringene innen miljø i Nasjonal transportplan (NTP). I tillegg kommer Miljømyndighetenes krav til statlige virksomheter, jfr. Handlingsplan for offentlige anskaffelser.

Jernbaneverkets hovedmål innen miljø bestemmes av Jernbaneledelsen. Miljødelmål settes av strategisk stab (miljø) på bakgrunn av overordnede føringer, risikobaserte kartlegginger og/eller kartlegging av miljøaspekter og energiytelse.

Det henvises til styringssystemet for oppdaterte versjoner av mål og strategier.

3.3 Forskning og utvikling

Jernbaneverket gjennomfører begrenset forskning og utvikling (FoU) innen miljørelaterte områder.

Denne innsatsen følger Jernbaneverkets strategi innen FoU, og koordineres av ansvarlig enhet.

Miljørettet FoU skal være målrettet mot Jernbaneverkets vesentlige miljøutfordringer, og så langt som mulig være samordnet med andre transportetater og føringer gitt i NTP.

3.4 Miljøkartlegging

Arbeidet med miljø skal baseres på miljørisiko og vesentlighet, og skal sikre at miljølovkrav ivaretas. Dette krever god kjennskap til aktuelle miljøkrav og miljøutfordringer.

3.4.1 Miljølovkrav

Internkontrollforskriften og ISO 14001/50001 krever at virksomheten skal ha oversikt over relevante og vesentlige lov- og forskriftskrav som omfatter miljø.

Aktuelle miljølovkrav som er aktuelle for Jernbaneverket er angitt på følgende steder:

- Styrende dokumenter i styringssystemet angir vesentlige lovkrav som referanser
- "Myndighetskrav" under Banenettet/styringssystem gir en oversikt over relevante myndighetskrav for Jernbaneverket, med lenke til fulltekst hos lovdata.
- Krav relevant i forhold til lokale forskrifter, krav i tillatelser etc., som ikke er beskrevet i felles styringssystem, angis i styrende dokumenter slik som MOP.

Nye miljølovkrav skal kommuniseres i organisasjonen i god tid før kravet kommer, og være implementert i styringssystemet innen dato for ikrafttredelse.

De enkelte enheter er ansvarlige for at etablerte arbeidsrutiner tilpasses nye krav.

3.4.2 Miljørisikovurdering

Internkontrollforskriften krever at virksomheten "kartlegger farer og problemer og på denne bakgrunn vurderer risiko, samt utarbeider tilhørende planer og tiltak for å redusere risikoforholdene".

Miljørisikovurdering skal gjennomføres for alle aktiviteter som utgjør potensielle kilder til forurensning av vann, grunn og luft. Miljørisikovurderingen skal angi oversikt over de miljøressurser som kan bli berørt av forurensningen, og hvilke miljøkonsekvenser forurensningen kan utgjøre. Ved vurdering av miljørisiko skal det benyttes anerkjente metoder for risikovurdering, og det skal defineres miljøakseptkriterier.²

Miljøakseptkriterier skal som et minimum tilsvare lovpålagt krav³, og for øvrig følge Jernbaneverkets

² Formuleringen refererer til Miljødirektoratets uttrykte krav til miljørisikovurderinger.

³ Ved tvil skal "gjengs praksis" utøves, dvs. etablert forvaltningspraksis eller tydelig kommuniserte retningslinjer fra miljøvernmyndighetene.

policy for bruk av ALARP-prinsippet som beskrevet i sikkerhetshåndboken⁴.

Der det foreligger uakseptabel risiko, skal det utarbeides tilhørende planer med forebyggende tiltak og beredskap for å redusere risikoforholdene. Tiltakene gjennomføres uten unødig opphold.

Miljøriskovurdering(e) skal gjennomgås periodisk eller ved vesentlige endrede aktiviteter.

3.4.3 Miljø- og energiaspekter

Identifisering og styring av miljø- og energiaspekter er krav i ISO-standardene, og derfor et absolutt krav dersom Jernbaneverket skal sertifiseres. Det lovmessige kravet begrenser seg til risikovurdering, jfr. avsnitt over.

Det overlates til enhetene å evt. identifisere og styre etter vesentlige miljø- og energiaspekter.

Om miljøaspekter

Miljøaspekt er definert i ISO 14001 som "del av organisasjonens aktiviteter, produkter eller tjenester som kan innvirke på miljøet". Et **vesentlig miljø/energiaspekt** har eller kan ha en vesentlig miljøpåvirkning, og krever derfor styring (kontroll).

ISO 14004:2004 anbefaler metodikk for identifisering av miljøaspekter og kriterier for å fastslå hvilke aspekter som er vesentlige. I henhold til standarden bør miljøaspekter som har en betydelig miljøpåvirkning, i stor grad omfattes av lovkrav/tillatelser, og/eller er kritisk for omdømme ("berørte parters oppfatning") anses som vesentlige.

Om energiytelse

Begrepet energiytelse er definert i ISO 50001 som "målbare resultater i forbindelse med energieffektivitet, energianvendelse og energiforbruk".

ISO 50001 definerer metodikk for energikartlegging. Hensikten med kartleggingen er å definere områder med **vesentlig energianvendelse** og identifisere områder for å forbedre energiytelsen. For å kunne måle endringer i energiytelse skal det i forbindelse med den første energikartleggingen defineres basislinjer for energi og energiytelsesindikatorer.

⁴ ALARP-prinsippet innebærer at risikoen skal reduseres så langt praktisk mulig (As Low As Reasonable Practicable).

3.5 Miljøtiltak i ordinær kjernevirksomhet

Jernbaneverket utarbeider handlingsprogram for en 10-årsperiode som følger Nasjonal Transportplan (NTP). Handlingsprogrammet skal følges opp i årlige virksomhetsplaner.

Utarbeidelse av årlige virksomhetsplaner skal gjenspeile overordnede føringer innen ytre miljø, påvist risiko og prioriteringer i angitt i gjeldende handlingsprogram.

3.6 Miljøtiltak i (utbyggings)prosjekter og -tiltak

Jernbaneprosjekter skal planlegges og styres i henhold til gjeldende instruksjer. Planprosessene følger planprosesser i henhold til Plan- og bygningsloven.

Prosjekter skal planlegges og styres slik at miljø ivaretas i alle planfaser, og videreføres ved utbygging og ved drift og vedlikehold etter ferdigstillelse, i tråd med denne håndbok.

3.6.1 Plan- og utredningsprogram

For tiltak som omfattes av forskrift om konsekvensutredninger skal det utarbeides plan- eller utredningsprogram. Planforslag og konsekvensutredning skal utarbeides og kommuniseres iht. denne forskrift. Der det er bestemt av plan- eller tillatelsesmyndigheten skal det utarbeides et miljøoppfølgingsprogram med sikte på å overvåke og avbøte negative virkninger av vesentlig betydning.

For utarbeidelse anbefales Statens vegvesens Håndbok 140 "veiledning til konsekvensanalyser".

På grunn av rapporteringskrav skal miljøpåvirkninger i kategorien "ikke prissatte konsekvenser" vurderes i henhold til denne håndbok.

3.6.2 Miljøprogram og miljøoppfølgingsplan (MOP)

For alle fornyelses- og utbyggingstiltak i Jernbaneverket skal det utarbeides Miljø oppfølgingsplan (MOP) i henhold til gjeldende mal. Det anbefales også å utarbeide miljøprogram.

Prosjektleder har ansvar for ajourføring, komplettering og distribusjon av miljøoppfølgingsplan.

Miljøprogram og miljøoppfølgingsplan skal videreføre Jernbaneverkets miljømål gjennom planfasene til prosjektgjennomføringen. Miljøprogrammet skal beskrive Jernbaneverkets miljøambisjoner og miljøkrav og fastsette miljømål i prosjektet. Miljøoppfølgingsplanen skal sikre at miljøkravene blir ivaretatt i prosjektutførelsen og beskrive tiltak som må til for at miljømålene nåes.

For utarbeidelse henvises til Norsk standard for Miljøprogram og miljøoppfølgingsplan for ytre miljø for bygg-, anleggs-, og eiendomsnæringen (NS 3466:2009).

Ved særlig små prosjekter kan det fravikes fra krav om miljøprogram og miljøoppfølgingsplan. Dette forutsetter at gjennomført miljørisikovurdering entydig dokumenterer at aktiviteten ikke medfører

negativ miljøpåvirkning.

3.6.3 Prosjektbestilling

Prosjektbestillingen skal videreføre eventuelle tidligere angitte føringer, f.eks. fra plan-, utrednings- eller miljøprogram, miljømyndigheter, gjennom tidligere planvedtak eller interne krav.

Prosjektbestillingen skal som et minimum beskrive gjeldende miljøkrav og miljømål for det ferdige arbeidet.

Prosjekteier er ansvarlig for prosjektbestillingen.

4. Utføring (Iverksetting og drift)

4.1 Kompetanse og opplæring

Internkontrollforskriften og ISO 14001/50001 krever at virksomheten sikrer at arbeidstakerne “har tilstrekkelige kunnskaper og ferdigheter i det systematiske miljøarbeidet, herunder informasjon om endringer”. Videre krever internkontrollforskriften at virksomheten skal “sørge for at arbeidstakerne medvirker slik at samlet kunnskap og erfaring utnyttes”.

Alle personer som utfører operasjoner eller aktiviteter som kan medføre miljørisiko og/eller negativ miljøpåvirkning, skal ha opplæring i rutiner for å forebygge og/eller redusere denne miljøpåvirkningen.

For å sikre tilstrekkelig opplæring anbefales å gjennomføre en gap-analyse der krav til kompetanse stilles opp mot tilgjengelig kompetanse. “Gapet”, eller avviket, skal defineres og legges i en opplæringsplan.

Det skal lages opplæringsplan for nødvendig miljøopplæring, og planen skal gjennomføres uten unødig opphold.

For arbeidsoperasjoner der det kreves særskilt opplæring for å unngå negativ miljøpåvirkning, skal dette opplæringskravet angis entydig i arbeidsinstruksen.

Sikring av nødvendig miljøkompetanse skal følge prosessen “Kompetanestyring”. Ved behov for sentralt koordinert miljøopplæring, skal dette meldes til strategisk stab (miljø). Sentral miljøopplæring skal så langt som mulig integreres i Jernbaneverkets eksisterende opplæringstilbud.

4.2 Kommunikasjon

Generelt gjelder at all kommunikasjon internt og eksternt, også miljøinformasjon, skal følge Jernbaneverkets gjeldende instruksjoner og rutiner for dette.

4.2.1 Intern miljøkommunikasjon

Intern kommunikasjon er viktig for å sikre forståelse for miljøarbeidet. Jernbaneverket har ulike kanaler for miljøkommunikasjon, hvorav Banenettet er det viktigste.

Viktige informasjonskilder når det gjelder miljøarbeid i Jernbaneverket er:

- Styringssystemet (Banenettet)
- Arbeidsrom (Banenettet)
- Nyheter, artikler og informasjon (Banenettet og eksterne websider)
- Miljøkoordinerings- og –samarbeidsmøter

4.2.2 Ekstern miljøkommunikasjon

Jernbaneverket kommuniserer aktivt om miljøforhold og status om sine vesentlige miljøaspekter til allmennheten.

Formelle kanaler for ekstern miljøkommunikasjon er jernbaneverket.no og Miljørapporten.

Ved eksterne, sentrale miljøpublikasjoner skal Jernbaneverkets gjeldende retningslinjer for design og utførelse følges, og innholdet kvalitetssikres av strategisk stab (miljø).

4.2.3 Plikt til miljøinformasjon

Alle virksomheter har en lovfestet plikt til å ha kunnskap om miljøforhold, og allmennheten har tilsvarende rett til å få utlevert denne miljøinformasjonen. Dette følger av lov om rett til miljøinformasjon.

Iht. miljøinformasjonsloven skal Jernbaneverket, som offentlig virksomhet, i utgangspunktet besvare miljøhenvendelser snarest mulig, og innen femten dager etter at kravet er mottatt.

Enkelte forskrifter har egne bestemmelser om metode og prosess for miljøinformasjon, som f.eks. krav om offentlig høring i plan- og bygningsloven.

4.2.4 Eksterne miljøhenvendelser

For å kunne vurdere vesentlighet av miljøaspekter, samt for å kunne ivareta Jernbaneverkets mål om kvalitet i leveranser og tjenester, er det viktig å fange opp miljørettede henvendelser og klager fra kunder og andre interessenter ("allmennheten"). Dette gjelder både muntlige og skriftlige henvendelser.

Henvendelser fra publikum vedrørende miljø saker skal registreres.

4.3 Dokumentasjon

Styrende dokumenter i Jernbaneverket skal være utarbeidet, godkjent og styrt iht. instruks gitt i prosessen "Styre dokumentasjon" med tilhørende instruks.

Samtlige dokumenter som angir krav relatert til miljøstyring skal tilknyttes denne håndboken iht. Jernbaneverkets instruks for styrende dokumenter. Det skal entydig framgå hvilke enheter i Jernbaneverket dokumentene gjelder for (dokumentets omfang), hva som er minimumskrav (driftskriterier) og hvor resultatdokumentasjonen (registreringer) skal arkiveres.

4.4 Driftskontroll (driftsinstruks)

Internkontrollforskriften krever at virksomheten iverksetter rutiner for å forebygge overtredelser av krav fastsatt i eller i medhold av miljølovgivningen. I ISO 14001/50001 kalles slike rutiner driftskontroll. I denne håndbok kalles dette driftsinstruks.

Som hovedregel skal de utførende enhetene selv implementere miljøkrav i instruksjer i tråd med føringer i denne håndboken og tilhørende styringsdokumenter. Ved behov for felles rutiner, utarbeides disse som del av Denne håndboken i et samarbeid mellom utførende enhet og eier av miljøstyringssystemet.

Om miljø

Med driftskontroll iht. ISO 14001 menes rutiner som beskriver hvordan hensyn til miljø skal ivaretas for de ulike aktivitetene som kan medføre negativ miljøpåvirkning.

For utførende arbeidsoperasjoner som innebærer vesentlig miljørisiko, eller som har betydelig innvirkning på Jernbaneverkets miljøprestasjon, skal det etableres skriftlige instruksjer. Det skal tydelig framgå hva som er akseptabelt minimumskrav (driftskriterier).

Ved inngåelse av avtaler/kontrakter skal gjeldende krav eller instruksjer videreføres i disse.

Om energi

ISO 50001 krever at det skal opprettes og fastsettes kriterier for effektiv drift og vedlikehold av områder med vesentlig energianvendelse. Ved design og anskaffelse av produkter som kan påvirke energiytelsen skal det vurderes muligheter for forbedring av energiytelse og driftskontroll, og det skal ved anskaffelse opplyses om at anskaffelsen delvis evalueres på grunnlag av energiytelsen.

4.5 Miljøregistreringer

Med miljøregistreringer menes dokumentasjon av nødvendige miljødata som kreves for å følge opp målsetningene i miljøstyringssystemet.

Alle registreringer som vedgår oppfyllelse av miljømål eller som inngår i Jernbaneverkets miljøstatistikk skal registreres i Jernbaneverkets sentrale arkiveringssystemer.

De sentrale miljøregistreringene er nøkkeltall som Jernbaneverket har definert som viktige for den overordnede måloppnåelse, og som benyttes i sentral miljørapportering.

Registreringer og evt. tilhørende bilag skal dokumenteres iht. gjeldende instruksjer for rapportering og registrering, og skal arkiveres i eksisterende databaser og Saksrom, på en måte som sikrer god datakvalitet og etterprøvbarehet.

Registreringer skal oppbevares i minst 10 år så fremt ikke noe annet er spesifisert.

4.6 Beredskap

Ved aktiviteter som innebærer høy miljørisiko skal det etableres beredskap for å forhindre uønskede miljøhendelser (f.eks. ulykker som medfører akutt forurensning).

Jernbaneverket har en overordnet beredskapsplan knyttet til sikkerhetshåndboken, som inkluderer

akutt forurensing i forbindelse med jernbanehendelser i og ved Jernbaneverkets infrastruktur.

Dersom det identifiseres høy risiko for akuttutslipp for områder som ikke dekkes av sikkerhetshåndboken, skal det etableres egen, lokal beredskap.

Dersom det identifiseres behov for lokal beredskap, som f.eks. innføring av en barriere for utslippskontroll, skal nødvendige tiltak iverksettes så raskt som mulig og instruksjoner oppdateres.

5. Oppfølging og kontroll

Internkontrollforskriften krever at virksomheten “iverksetter rutiner for å avdekke, rette opp og forebygge overtredelser av krav fastsatt i eller i medhold av miljølovgivningen”.

Kontrollaktiviteter innen ytre miljø skal gjennomføres i henhold til Jernbaneverkets prosess “Oppfølging og rapportering”.

5.1 Overvåkning og måling

Overvåkning og måling gjøres for å sikre samsvar med krav.

Resultater fra overvåkningsaktiviteter, inkludert måling og analyse, skal dokumenteres i henhold til Jernbaneverkets krav til dokumenthåndtering, eller som spesifisert i driftsinstruksene.

5.1.1 Miljøprestasjon

Med miljøprestasjon menes iht. ISO 14001 “målbare resultater av en organisasjons styring av sine miljøaspekter”. God miljøstyring skal gi god miljøprestasjon.

Alle som gjennomfører aktiviteter som kan medføre negativ miljøpåvirkning, skal overvåke enhetens miljøprestasjon.

Hypighet og metoder for overvåkning må tilpasses de enkelte tilfeller, og kan innebære alt fra enkle kontroll-sjekklistene til planlagte inspeksjoner.

5.1.2 Nøkkelegenskaper for energi

Med nøkkelegenskaper for energi menes vesentlig energianvendelse og andre resultater fra energikartleggingen, energiytelsesindikatorerne og handlingsplanens effektivitet med hensyn til å nå mål/delmål og faktisk/forventet energiforbruk.

ISO 50001 krever at nøkkelegenskaper ved operasjonene som bestemmer energiytelsen skal overvåkes, måles og analyseres med gitte mellomrom.

Behov for måling skal defineres, og det skal sikres at utstyr til overvåking og måling av nøkkelegenskaper gir nøyaktige data.

5.2 Samsvarsvurdering

Med samsvarsvurdering menes rutiner for å kvalitetssikre hvorvidt organisasjonen følger interne og eksterne miljøkrav. Jernbaneverket gjennomfører samsvarsvurderinger som del av det kontinuerlige forbedringsarbeidet, f.eks. i forbindelse med avvikshåndtering, ledelsens gjennomgåelse og revisjon.

5.3 Avvikshåndtering

Både internkontrollforskriften og ISO 14001/50001 krever at avvik registreres. Dette er ikke bare for å forhindre at avvik skjer igjen, men også for å kunne fange opp forbedringspunkter.

Avviksregistrering skal gjøres i Synergi iht. prosessen "Avvikshåndtering". Det skal registreres både system- og prestasjonsavvik og uønskede hendelser, inkludert nestenuhell.

5.4 Revisjoner

5.4.1 Interne revisjoner

Jernbaneverket gjennomfører interne revisjoner i henhold til vedtatt revisjonsprogram. Dette gjøres i tråd med prosessen "Internrevisjon" og tilhørende instruksjer.

Behov for periodiske miljørevisjoner meldes til revisjonsdirektør i forbindelse med valg av tema for neste periode, iht. STY-600569.

Enhetene kan også gjennomføres lokale minirevisjoner eller kontroller/inspeksjoner.

Gjennomføring av miljørevisjoner skal følge anerkjent metodikk for revisjon, ref. NS-EN 19011:2011..

5.4.2 Eksterne revisjoner

Ved behov for eksterne miljørevisjoner (f.eks. verifikasjon av miljørapporten) bestiller eier av styringssystemet revisjoner via Jernbaneverket sine rammeavtaler.

5.4.3 Rapportering og oppfølging

Alle revisjonsrapporter skal sendes til strategisk stab (miljø) fortløpende, eller senest i forbindelse med årsrapporteringen. Alle avdekkede avvik skal meldes i Synergi.

5.5 Miljørapportering

Jernbaneverket rapporterer miljøstatistikk og miljøinformasjon til bruk i analyser, informasjon og til rapporteringer til eiere, kunder og samarbeidspartnere. Krav til rapportering er angitt i gjeldende mal for periodisk miljørapportering, og frister følger Jernbaneverkets årshjul.

Jernbaneverket produserer miljøstatistikk og miljøinformasjon til bruk for eiere, kunder og samarbeidspartnere. I henhold til JL-vedtak 168/12 har strategisk stab (miljø) eksplisitt innkrevingsmandat for miljøstatistikk.

Linjeledere skal oppnevne dedikerte fagansvarlige for produksjon av påkrevet statistikk. Kvalitetssikring av tallmateriale og tekster skal gjennomføres av ansvarlig enhet for området.

5.6 Ledelsens gjennomgåelse

Formålet med ledelsens gjennomgåelse av miljøstyringssystemet er å sikre at det fortløpende er velegnet, tilstrekkelig og virkningsfullt.

Ledelsens gjennomgåelse skal gjennomføres iht. prosess "Ledelsens gjennomgåelse" og underliggende instruksjer.

Ledelsens gjennomgåelse for miljø skal, som et minimum, gjøres på divisjonsnivå og i Jernbaneledelsen.

I forkant av ledelsens gjennomgåelse skal det gjennomføres en analyse av miljøstyringssystemet og Jernbaneverkets miljøprestasjon og energiytelse. Som et minimum skal det gjøres analyse av innrapporteringer i Synergi, resultat av revisjoner og tilsyn, klager vedr. miljø, samt måloppnåelse. Resultatene skal dokumenteres.

Ledelsens gjennomgåelse skal produsere vedtak om forbedringstiltak.

Miljørapporten bør benyttes som underlag til ledelsens gjennomgåelse.

6. Kontinuerlig forbedring (korrigerende og forebyggende)

Internkontrollforskriften og ISO 14001/50001 krever at virksomheten "foretar systematisk overvåkning og gjennomgang av internkontrollen for å sikre at den fungerer som forutsatt".

Funn fra overnevnte kontrollaktiviteter skal følges opp som forbedringstiltak iht. prosessen "kontinuerlig forbedring".

7. Referanser

7.1 Sentrale lovkrav

- Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (Internkontrollforskriften)
- Lov om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven)
- Lov om kontroll med produkter og forbrukertjenester (Produktkontrollloven)
- Lov om forvaltning av naturens mangfold (Naturmangfoldloven)
- Lov om planlegging og byggesaksbehandling (Plan- og bygningsloven)
- Lov om rett til miljøinformasjon og deltakelse i offentlige beslutningsprosesser av betydning for miljøet (Miljøinformasjonsloven)
- Lov om kulturminner (Kulturminneloven)
- Lov om folkehelsearbeid (Folkehelseloven) (kap. 3 om miljørettet helsevern)
- Lov om offentlige anskaffelser
- Lov om vern mot brann, eksplosjon og ulykker med farlig stoff og om brannvesenets redningsoppgaver (brann- og eksplosjonsvernloven).

7.2 Interne krav

- Håndbok for prosjektarbeid i Jernbaneverket (STY-601741)
- Styring av utrednings-, plan- og byggeprosjekter i Jernbaneverket (STY-603046)
- Delegerte roller miljø (STY-603075)

8. Vedlegg

8.1 Standarder

- Miljøstyringssystemer - Spesifikasjon med veiledning (ISO 14001:2004)
- Miljøstyringssystemer - Generelle retningslinjer om prinsipper, systemer og understøttende teknikker (ISO 14004:2004)
- Energiledelsessystemer - Krav med brukerveiledning (ISO 50001:2011)
- Norsk standard for miljøprogram og miljøoppfølgingsplan for ytre miljø for bygge-, anleggs- og eiendomsnæringen (NS 3466:2009)

8.2 Anbefalte veiledninger

- Statens vegvesen «Håndbok 140 – Konsekvensanalyser»
- Statens vegvesen «Veileder for utarbeidelse av YM-plan»

Revisjonsoversikt

Rev.nr	Gyldig fra	Hovedendringer
000	2.10.2013	Dokument etablert